

Както вече казахме, Атанас Стойков подлага на разностранна и конкретна критика голям брой буржоазни естетически концепции, чийто преглед естествено тук е невъзможен. В повечето случаи, отхвърляйки една или друга естетическа теза на буржоазните учени, той издига свое позитивно становище върху принципите на марксистко-ленинската естетика. По този начин в конкретна борба с буржоазната естетика авторът прави своя принос за разработването и теоретическото обогатяване на марксистко-ленинската наука за красотата и изкуството. Освен новите моменти, на които авторът обръща внимание в Лениновия принос в естетиката и изкуствознанието, струва ми се, специална заслуга на автора е въвеждането в научно обръщение на по-малко познатото у нас, а съдържащо редица интересни и плодотворни идеи творчество на учени-марксистки като Кристофър Кодуел, Ралф Фокс,* Мариатеги, Тейтелбойм.

В жанрово отношение книгата е съставена от статии, доклади и кратки студии с преобладаващо очерков характер. Това дава възможност на автора да предаде характерното за изследваното явление. Стойков не пропуска и възможността да направи съпоставка между явления и личности, за да разкрие взаимната връзка между сродни процеси в различните изкуства, а така също да изясни тяхната специфика и общата им обусловеност от социалната структура.

Освен всичко това „Естетически размишления“ има и полезно качество да зачеква редица все още слабо разработени области на нашата естетика, да подбужда към размисли и търсене на плодотворни пътища за още нерешени проблеми на марксистко-ленинската естетика и изкуствознание.

Георги Гетов

„ПЛУТАРХ И АНТИЧНАЯ БИОГРАФИЯ“.

К ВОПРОСУ О МЕСТЕ КЛАССИКА
ЖАНРА В ИСТОРИИ ЖАНРА
от С. С. АВЕРИНЦЕВ

Изд. „Наука“, М., 1973, 280 с.

Ако съществува съвременна формула за рецензия — в началото резюмето на книгата, на второ място суперлативната оценка, на трето критиките и в края отстъпителното връщане към суперлатива — тя би подходила за трудове с не съвсем ясна физиономия,

* Наред с това Фокс не подценява изграждането на характерите в романа, в диалектиката на тяхното развитие, както ги намира изобразени у Шекспир.

докато за книга като „Плутарх и античната биография“ би се оказала направо излишна. Нещо повече — да се пише рецензия за завършена, свършено разположена, ясна и убедителна творба, каквато е книгата на Сергей Аверинцев, означава да се поеме рискът да се осъзнава това, което е достатъчно осъзнато и изразено от автора.

Но тъкмо защото в случая стилът на рецензията е неподходящ, не съществува опасност да се изчерпи изведнъж задачата на настоящата статия, ако бъде заявена още в началото — имаме пред очи нещо безспорно, върно, талантливо и в този смисъл изключващо нуждата от допълнително писмено или устно рефлектиране.

Книгата на С. Аверинцев би трябвало да се изучава, не да се обсъжда. И все пак това се отнася за изследването, посветено на биографа Плутарх, не за скрития в него втори план, в чийто аспект творческата „авантюра“ на писателя от Херонея се превръща в своего рода език за дискутиране на теоретически проблеми. Този аспект придава на книгата известна двойственост. Тя е исторически очерк, но в същото време и един особен трактат по теория.

Интересите на С. Аверинцев, който по образование е класически филолог, надхвърлят гръцката и византийската словесност. Той е автор на студии върху проблеми на съвременната западна философия и културология, които не отстъпват на античните му работи. Но темата на първата му книга е антична и не е случайно, че между многото други свои лице тя има и едно традиционно — филологията, в най-буквалния смисъл на научен апарат с всичките препратки и текст-критически проблеми.

Филологията е школа, която Аверинцев не отхвърля като нещо тормозещо мислителния темперамент, нито приема за чист авторитет. Той използва старата форма по новому и по този начин природява успешно традиционния филологически изследователски маниер към целите на съвременната наука. Нищо ново в това; че критиката, обгледът и препратката в „Плутарх и античната биография“ са отделени след всяка отделна глава. Но бележките на Аверинцев не са, яма, дето се изхвърля ненужната ученост. Те имат характера на едно допълнително съчинение, маркиращо границата между книгата и останалата наука, представяват особено пространство, където ученият читател намира отговор на въпросите, повдигнати от недоверието му, а авторът се освобождава от плътността на текста с едър шрифт, за да му предаде като че ли един раздвижващ го нов смисъл и да нахвърли скици за нови работи.

Успехът на всяко научно начинание е заложен почти винаги в силно изразената способност за ограничение. Тя е налице и в книгата на С. Аверинцев. Но налице е и едно по-висше качество от методически раз-

ред — живо е осъзнато мястото на собственото дело в насочения път на познанието. За съветския литературовед то не е хаотичен сбор от по-точни и неточни мнения за откъснати едно от друго явление, а единен процес на проникване в също така единна и постижима в принципите си човешка култура. Това придава особена концептивна сила на свръхосведомеността на Аверинцев, в която няма нито капка позитивизъм.

На пръв поглед е странно, че в едно време, когато се спори за формите на литературоведския подход, авторът отказва да обясни прийомите на занаята. Това естествено повдига въпроса, дали той има съзнание за тях. Не може да не се отговори утвърдително. Цялото изложение на неговата книга внушава увереност в някакви принципи, нещо повече, то ги дискутира скрито. Читателят като че ли се убеждава, че те могат да бъдат обсъждани успешно само във фактически обкръжение, вътре в материала. В това може би се проявява предпазливостта на филолога, която служи като защитно средство срещу неспокойния и вечно обясняващ литератор.

Както фактът, че Аверинцев се опира на малко съвременни авторитети (книгата на Манделшам за Данте, естетическите изследвания на Лосев, мимоходом спомената Бахтин), така и работната му „прикритост“ карат критика да потърси другаде неговото „верую“. Но това не е лесно. Почти навсякъде предпазливо, кратко и винаги свързано с определена ситуация дискутиране на принципи. Никъде недискретно разпускане в теория. Никъде и нищо у Аверинцев не се обсъжда като илюстрация към принцип, а винаги обратно — принципът се оформя от фактическата плътност. Редки са местата от този тип: „Стиль и мирогледът трябва да бъдат обединени на всяка цена; те непременно трябва да се отразяват един друг.“ Но и в този случай, когато формулира принцип, Аверинцев предпочита да цитира.¹

Известно изключение е великолепната статия „Филология“², от която търсачът на „верую“ остава доволен в една добра степен, тъй като открива творческите реакции на научния работник Аверинцев във формулен вид. „Филологията едва ли ще стане някога „точна наука“ — в това е нейната слабост, която не може да бъде отстранена от пътя посредством хитроумно методологическо изобретение, но която трябва постоянно да се ограничава с напрегната интелектуална воля.“ Съвременната филология не е кабинетна наука, истинската ѝ цел е да помогне за разбирането на човека.

¹ Тази мисъл, която Аверинцев цитира в студията си „Морфология културы Освальда Шпенглера“ (Вопросы литературы, 1968, 1, с. 153), принадлежи на Лосев.

² Вж. Кратка литературна Енциклопедия. Т. 7. М., 1972. с. 195 сл.

Под „човек“ Аверинцев разбира онази широката и труднопостижима реалност, която според него не бива да се превръща от науката „нито във вещь, достъпна за изчисление, нито в отражение на собствената емоция“.

Недостатъците на традиционната филология бранят Аверинцев от крайностите на литературния субективизъм и на суровата математичност. Но, от друга страна, той не се крие в тях. Оказва се, че и литературът има какво да даде на филолога. В този смисъл, поставена контрапунктово до статията „Филология“, книгата за Плутарх прозвучава като добавка. Между много други гласове в нея има и един, който съди филолога от стар тип и пледира каузата на една съвременна филология, включваща позицията на литератора.

Въвеждението към книгата е рамката, определяща отношението на автора към старата филология, чийто традиционен предмет е творчеството на Плутарх. С предисловието то става съвременен критически проблем. Това е причината научният тон да отстъпи на писателския — в предисловието съвременните научни принципи са предвидени на един поглед за всички и в същото време на един традиционен за филологията по-свободен изказ.

Аверинцев се заема с „Успоредните живописи“, тъй като в науката стои неизяснен въпросът за литературната специфика на популярното и толкова влиятелно в европейската култура Плутархово съчинение. За автора литературната специфика се проявява в своеобразната среща на жанра с творческата личност — това се разбира още от подзаглавието „Към въпроса за мястото на класика на жанра в историята на жанра.“

„Ще бъде изследван не авторът, а сценарият и фонът, който му контрастира. . . самият контур.“³ Ето първото отстъпление от монографическия маниер на старата филология. Проблемът е не самият Плутарх, а мястото му в системата на жанра и в системата на многожанровата съвременност. Не само едно или друго, а и двете като нещо единно. Аверинцев не е доволен от извода, че Плутарх е оригинален творец. Интересува го спецификата на тази оригиналност. Той е убеден, че тя не може да се обясни в съотношение със самата себе си или с някакви вечни закони на литературата. Нужно е да се постави в естествената ѝ среда. А в този случай анализът трябва да протече двойнствено. Още с предисловието се внушава, че при двойствен предмет, при неотделими две страни на общ феномен съвсем естествено става двойна и задачата.

Може би функционалност е понятието, което сравнително точно характеризира работния маниер на съветския изследовател. Избрал един конкретен предмет за наблюдение, той търси в него срещата

³ Плутарх и античната биография, с. 5.

на системи, които обаче не го отличат от предмета. От критическата преценка на делото на немската филологическа школа, чийто научен предмет е творчеството на Плутарх в началото на този век, се разбира, че Аверинцев не гледа на системата на жанра и на тенденциите на Плутарховата съвременност като на твърди надличности положения, които отнемат всякаква инициатива. Традицията е потенция, зададена във формата възможност за израз, която авторът използва творчески. Страхът от литературоведска проблематика — това е недостатъкът на иначе приносното дело на немската школа, който трябва да се преодолее, за да се пристъпи към действителната научна задача — откриването на органическата връзка между строя на мисълта и структурата на изложението у Плутарх. Аверинцев има критически повод да сподели негативно и свой интимен принцип. Неговите предходници в науката за Плутарх не достигнали до положителен резултат, тъй като под „литературна форма“ не разбирали жива интонация, органически свързана със съдържанието на произведението, а механическа композиционна схема¹.

Колкото и невероятно да е, може би към своя подход Аверинцев не се отнася съзнателно. Възможно е той да се покрива за него с интелектуална воля и напрежение. Но за нас той е стопроцентов научен мислителен тип, идеална конкретизация на изискването за съдържателен подход и по-специално за прощесно виждане на диалектиката на категориите форма и съдържание.

Аверинцев построява и изложението съобразно функционалната идея. Пътят към биографията минава през мировъзрението на Плутарх, което представлява социално значимо поведение, определен тип аксиологическа позиция, търсеща съответни форми за израз. Вторият момент на изложението са именно тия форми, които Аверинцев класифицира и оценява като традиционна даденост с определена смислова потенция. На трето място е срещата на мирогледните постановки с литературната форма.

Струва си да се схематизира до горния скучен пасаж великолепната проза на съветския литературовед, за да изпъкне, че „Плутарх и античната биография“ има за постройка степени на теоретическия подход към литературното произведение изобщо. Благодарение на тази постройка се постига внушението, че авторът и жанрът са страни на неговата структура, показва се пътят на обособяването и произведението от действителността и механизъмът на превръщането на социалната функция в елемент на структурата на творбата.

Ето едно по-несхематично изложение на тезата на Аверинцев — Плутарх принадлежи на поколение, обхванато от патоса на об-

щественото устрояване. Негова реална културна цел е възраздането на елинизмот в рамките на римския императорски режим. Оптимизмът му е недалновиден, но сериозен. От това произтича високото равнище на деловитостта и на практическата етическа насоченост на ранната му проза. За Плутарх литературната дейност е нещо второстепенно, тя е част от живота. Настроен моралистично и философски, в същото време той е гражданин и битието му на гражданин пази стойностите на конкретния живот. Затова за неговата социологическа ситуация са еднакво неизразителни формите на риториката и на стоическата философия. В един момент на зрелост моралистично-дидактическото начало в мирогледа на Плутарх се усложнява художнически. Явява се нуждата от нарративна форма и писателят от Херонея се обръща към биографията, като я лишава от сензационния ѝ характер. Тя претърпява най-напред тематична промяна — царете и културтрегерите, героите на елинистическата биография отстъпват на държавни дейци от епохата на гръцката класика и римската република. На второ място благодарение на Плутарх биографията се сдобива със свободното, асоциативно движение се изложение на диатрибата, винаги подчинено на определена смислова задача. На трето място биографията получава художествена цялостност на равнището на паралелното сравнение, както и на нивото на целия сборник. В изложението на съветския литературовед Плутарх губи наложената от традицията физиономия на талантлив и трудолюбив компилатор, за да се превърне в творец с определен творчески маниер.

Като явление книгата на Аверинцев е симптоматична и с евентуалните незадоволства, които би предизвикала. Не е трудно да се предвиди, че на класическия филолог този тип трактовка ще се стори умозрителна. А теоретически настроенията литературовед, колкото и удовлетворен да остане от теоретическия подтекст на изложението, би поставил все пак такива въпроси — защо Аверинцев не е свързал Плутарховата биография с романтичната форма и не е видял разхлабването на жанра като по-обща тенденция в развитието на късноантичната проза; защо не определя каква е отликата между художествената и нехудожествената повествователност и защо най-после не вижда в нарративната форма средство за по-сложна оценъчност.

Ако формулата на рецензията трябва да се спази, нека тия въпроси бъдат поставени на мястото, определено за критически бележки. Разбира се, това би било излишно. В книгата на Аверинцев не могат да бъдат открити експлицитни отговори на тия въпроси, но те съществуват в изложението като тенденция да бъдат зададени и като посока за вероятен отговор. В това е едно от достойнствата на книгата — тя над

¹ Плутарх и античната биография, с. 26.

вишава потенциално възможностите на автора в момента, когато я създава. И в този смисъл тя излъчва перспектива. Това може да се каже за всичко, написано от Сергей Аверинцев.

Съчетанието на талант, интелект и овладял подход поражда у него енергия за дейност, проявяваща се и в широчина — от естетическите възгледи на Юнг и културологията на Шпенглер до принципите на византийската словесност¹ — това не е малко разстояние, но също и в едно центростремително движение, във верността към определен тематичен кръг. Слабо би било да се каже, че Аверинцев изпитва интерес към функционирането на културата и мястото на литературно-естетическото съзнание в тази масивна функция. Много повече той изгражда на различни нива и върху различен материал цялостна концепция за тази област от знанието. Затова критиката на немската школа в „Плутарх и античната биография“ е по особен начин еднаква с критиката на Шпенглеровия предразсъдък за прафеномена и проникновената характеристика на случая „Юнг“ като „художническо мировъзрение не открило адекватна обективация поради липса на специална надареност“² съвпада с характеристиката на

случая „Плутарх“ като щастливо откритие на съответстваща на мирогледа и темперамента художествена форма. Едва ли съществува работа на Сергей Аверинцев, която да не е свързана проблемно поне с две други негови. Какво общо между мита за Едип³ и надписа в църквата „София Киевска“⁴? Но и двете студии са подчинени на една и съща проблемна тоналност — структурата на непроменения смисъл, която се пази в новото съдържание

Не е трудно да се разпознае текст, излязъл изпод перото на Аверинцев — той непременно излъчва особен род емоционална изпълненост, висок мислителен тонус. Но едва ли е възможно да се изрази на равнището на отделната фраза винаги единната физиономия на неговите работи. Ако се използва негов израз, може да се каже все пак, че делото му прави впечатление с двойствеността си. Нещо съвсем специално, в същото време то е широко до неизчерпаемост. Не е ли това диалектическият мислителен тип и научната форма на уважение към реалността, ако си позволим тази свръхстепен на недискретна оценка?

Богдан Богданов

¹ Вж. неговата статия На перекрестке литературных традиций (Византийская литература: истоки и творческие принципы). — Вопросы литературы, 1973, 2.

² Вж. Аналитическая психология К.-Г. Юнга и закономерности творческой фантазии. — Вопросы литературы, 1970, 3, с. 139.

³ Вж. К истолкованию мифа об Эдипе. — В: Сб. Античность и современность, М., 1972.

⁴ Вж. К уяснению смысла надписи над конхой центральной апсиды „Софии Киевской“. — В: Сб. Древнерусское искусство, М., 1972.